

Сава Чалий

Драматические сцены на южнорусском языке

ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА:

Петро Чалый – старшина козацкий
Павло Булюк — старшина козацкий
Андрей Гордый — старшина козацкий
Антин Гайдаревич — старшина козацкий
Ничипир Обизняк — старшина козацкий
Онисифор Чуркевич — старшина козацкий
Карпо Немирович — старшина козацкий
Грицько Лысый — старшина козацкий
Микита Завалченко — старшина козацкий
Мосий Дзыга — старшина козацкий
Сава Чалый, син Петра.
Игнат Голый.
Коронный гетман Конецпольский.
Лицецкий, польский офицер.
Параска Вапулиха, вдова в Трахтемирове.
Катерина, дочь ее.
Настя, девушка из Трахтемирова.
Хомка, слуга Савы.
Мотря, служанка Савы.
Козаки.
Жители Трахтемирова.
Действие в 1639 году в Малой, потом в Червонной Руси

Сава Чалий

Драматические сцены на южнорусском языке

ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА:

Петро Чалый – старшина козацкий
Павло Булюк — старшина козацкий
Андрей Гордый — старшина козацкий
Антин Гайдаревич — старшина козацкий
Ничипир Обизняк — старшина козацкий
Онисифор Чуркевич — старшина козацкий
Карпо Немирович — старшина козацкий
Грицько Лысый — старшина козацкий
Микита Завалченко — старшина козацкий
Мосий Дзыга — старшина козацкий
Сава Чалый, син Петра.
Игнат Голый.
Коронный гетман Конецпольский.
Лицецкий, польский офицер.
Параска Вапулиха, вдова в Трахтемирове.
Катерина, дочь ее.
Настя, девушка из Трахтемирова.
Хомка, слуга Савы.
Мотря, служанка Савы.
Козаки.
Жители Трахтемирова.
Действие в 1639 году в Малой, потом в Червонной Руси

Действие первое

СЦЕНА 1

Открытое место в поле, усеянном кустарниками. В глубине театра — горы. Издали синее Днепр, а за Днепром видна песчаная степь. Чиновники: П е т р о Ч а л ы й, П а в л о, А н т и н, К а р п о, Г р и ц ь к о, М и к и т а, А н д р и й, С а в а Ч а л ы й, Н и ч и п и р, О н и с и ф о р, М о с и й, М а к с и м и многие другие толпою козаков сидят на траве. На почетном месте впереди Петро Чалый. Ч е л я д н и к и выкачивают бочонки с горилкою, пивом и медом. Козаки распивают это кружками, стоящими перед каждым. Шум, крик, хохот, разгульный пир козацкий.

Видно, что Чалый угощает их.

А н т и н. А що ж, братці, усе у нас невесело. І гульня не гульня... Мов чії поминки справляємо!

П е т р о Ч а л ы й. Але... їж паляниці, та зубів нема! Яка тепер веселость, панове братці, коли того й гляди, що і проклятий католик за гирю зачепить. Або ся жидова. Кат її наніс! Мов комашня, розплодилася. Ех, братці! Не те бувало у старину: і на світі жили, і хліб святий їли. А тепер... Були, кажуть, на масниці вареники, та у піст на вербу повтікали! Була своя воля, та вороги одняли!

И г н а т. Е, стариганю ти! Чого квилить? Ще божа воля! Хіба у нас козаків не стало?...

К а р п о. Та їх то, як кажуть, що не байрак, то козак, що не ярк, то гайдамачок... Та шкода! Запевне, скоро усі на ляхів попереводяться.

П а н л о. А хто ляшка рубати, той буде й козацьку клюгу знати! Забув стару помовку?

А н д р и й. Та нікому-бо.

Г р и ц ь к о. Як нікому?

А н д р и й. Та так... бач... Тепер який моторніший, та ще нежонатий, та ще не забув старого козацького обичая, так зараз поплівсь у Січ та й лицарює собі там із татарвою. А які поженились, так тим і байдуже! діти та жінка миліше від України: за їй – хоча й у католики... що робитимеш? Така пора

Действие первое

СЦЕНА 1

Открытое место в поле, усеянном кустарниками. В глубине театра — горы. Издали синее Днепр, а за Днепром видна песчаная степь. Чиновники: П е т р о Ч а л ы й, П а в л о, А н т и н, К а р п о, Г р и ц ь к о, М и к и т а, А н д р и й, С а в а Ч а л ы й, Н и ч и п и р, О н и с и ф о р, М о с и й, М а к с и м и многие другие толпою козаков сидят на траве. На почетном месте впереди Петро Чалый. Ч е л я д н и к и выкачивают бочонки с горилкою, пивом и медом. Козаки распивают это кружками, стоящими перед каждым. Шум, крик, хохот, разгульный пир козацкий.

Видно, что Чалый угощает их.

А н т и н. А що ж, братці, усе у нас невесело. І гульня не гульня... Мов чії поминки справляємо!

П е т р о Ч а л ы й. Але... їж паляниці, та зубів нема! Яка тепер веселость, панове братці, коли того й гляди, що і проклятий католик за гирю зачепить. Або ся жидова. Кат її наніс! Мов комашня, розплодилася. Ех, братці! Не те бувало у старину: і на світі жили, і хліб святий їли. А тепер... Були, кажуть, на масниці вареники, та у піст на вербу повтікали! Була своя воля, та вороги одняли!

И г н а т. Е, стариганю ти! Чого квилить? Ще божа воля! Хіба у нас козаків не стало?...

К а р п о. Та їх то, як кажуть, що не байрак, то козак, що не ярк, то гайдамачок... Та шкода! Запевне, скоро усі на ляхів попереводяться.

П а н л о. А хто ляшка рубати, той буде й козацьку клюгу знати! Забув стару помовку?

А н д р и й. Та нікому-бо.

Г р и ц ь к о. Як нікому?

А н д р и й. Та так... бач... Тепер який моторніший, та ще нежонатий, та ще не забув старого козацького обичая, так зараз поплівсь у Січ та й лицарює собі там із татарвою. А які поженились, так тим і байдуже! діти та жінка миліше від України: за їй – хоча й у католики... що робитимеш? Така пора

прийшла, що ще, мабуть, і з почину віку не було такої; зусім отак... скрутились... нінавіщо! Трасця його матері!..

С т е п а н. Воно ж усе то по-божому діється. Оце вже, бачите, хоч у якій справі не возьми, як Біг дасть, мов своєю моччю повелять, так усе й гаразд буде; а другеє ще, бачиться, й те, як то до того візьмуться; а вже як Біг не зволить, то хоч як не бийся, а все марно піде.

Г р и ц ь к о. Бачу вже й я, що прийшла до нас лиха година!

О н и с и ф о р. Тут, біс його батькові, так хотілося подраться б, а тут і виступу нема!

Н и ч и п и р. Але... от і ніякої поживи!

М а к с и м. Яка там у диявола пожива! Скоро з голоду пропадеш... не те що!

Н е с к о л ь к о г о л о с о в. Погана пора! Погана!

П е т р о Ч а л ы й. Ех, братища, не те колись у давні роки було, при батькові нашому Конашевичі; як не перся проклятий лях, та ні. Не те щоб як-небудь так... Бувало, духу козацького лякаються! А доставалося й татарві, й туркові, і всім. А що здобиченьки! І Боже милостивий! Не перелічиш, бувало. А все то через теє завзяття! Тепер уже таких і молодців нема. А тоді... як то ми їздили та під Синопу, і чого ми там не одбули! І холоду, й голоду, і бурі і сльоти... Море так горою й дметься, а ми... дармо... крутимся собі на чайках, а до бережжя мов до зірки. Тоді, нічого дуже хвастать, котрі були такі, що й уші попущали! А наш пан Петро Конашевич як крикне-гукне: «Гей, братища, Біг допоможе, супостат не здоліє; не на нас fuga — на ворогів Христових: не бійтесь, мої голінні! Сказав, мов кухву горілки викотив, на усіх така веселість напала, що куди! Грім гримотить, дощ шумить, хвилі разом як заревуть, та вглиб, а там оп'ять наверх, та так нас і накриють, а блискавка... і Боже милостивий! Тільки спом'янеш, так страшно як разом лискне, так так від усхода до захода усе небо мов огнем що палять, та очима після дивиться трудно... Така страхота, що й... А ми! От насправжки сказано, що не боїться козак ні тучі, ні грому, ні хмари, ні чвари!.. Аж кишки рвуть, пісні деруть. Здається, грім притих. Біг дав, усі переплинули. Та вже ж і як і переплинули! Ой, задали ж ми перцю музувирові! Усе попалили, порізали, постріляли...

прийшла, що ще, мабуть, і з почину віку не було такої; зусім отак... скрутились... нінавіщо! Трасця його матері!..

С т е п а н. Воно ж усе то по-божому діється. Оце вже, бачите, хоч у якій справі не возьми, як Біг дасть, мов своєю моччю повелять, так усе й гаразд буде; а другеє ще, бачиться, й те, як то до того візьмуться; а вже як Біг не зволить, то хоч як не бийся, а все марно піде.

Г р и ц ь к о. Бачу вже й я, що прийшла до нас лиха година!

О н и с и ф о р. Тут, біс його батькові, так хотілося подраться б, а тут і виступу нема!

Н и ч и п и р. Але... от і ніякої поживи!

М а к с и м. Яка там у диявола пожива! Скоро з голоду пропадеш... не те що!

Н е с к о л ь к о г о л о с о в. Погана пора! Погана!

П е т р о Ч а л ы й. Ех, братища, не те колись у давні роки було, при батькові нашому Конашевичі; як не перся проклятий лях, та ні. Не те щоб як-небудь так... Бувало, духу козацького лякаються! А доставалося й татарві, й туркові, і всім. А що здобиченьки! І Боже милостивий! Не перелічиш, бувало. А все то через теє завзяття! Тепер уже таких і молодців нема. А тоді... як то ми їздили та під Синопу, і чого ми там не одбули! І холоду, й голоду, і бурі і сльоти... Море так горою й дметься, а ми... дармо... крутимся собі на чайках, а до бережжя мов до зірки. Тоді, нічого дуже хвастать, котрі були такі, що й уші попущали! А наш пан Петро Конашевич як крикне-гукне: «Гей, братища, Біг допоможе, супостат не здоліє; не на нас fuga — на ворогів Христових: не бійтесь, мої голінні! Сказав, мов кухву горілки викотив, на усіх така веселість напала, що куди! Грім гримотить, дощ шумить, хвилі разом як заревуть, та вглиб, а там оп'ять наверх, та так нас і накриють, а блискавка... і Боже милостивий! Тільки спом'янеш, так страшно як разом лискне, так так від усхода до захода усе небо мов огнем що палять, та очима після дивиться трудно... Така страхота, що й... А ми! От насправжки сказано, що не боїться козак ні тучі, ні грому, ні хмари, ні чвари!.. Аж кишки рвуть, пісні деруть. Здається, грім притих. Біг дав, усі переплинули. Та вже ж і як і переплинули! Ой, задали ж ми перцю музувирові! Усе попалили, порізали, постріляли...

напились удовіль кровавого пива! Повірите — ні чоловіка не зосталося... Так хіба що молоді хлопці дівчат позоставляли, та й то... Погралися, та ік злидню! Які були християне у їх у полоні,— повипущали... Ще й грішми наділили, хто схотів в свою землю йти. А здобичі набрали стільки, що як повалили на чайки, так койякі не здержали... пурнули. І додому зо славою вернулись!

Тоді-то, як кажуть, тая слава по всьому світу мов гомоном віддалася. Як побачить татар або турок нашого брата, так так і обомліє: «Чубатий,— каже,— іде, лихо з собою несе». Тоді-то славна була та військова справа, що ні своїм, ні чужим себе у обиду не давала. Ей, горілки, хлопці! І ляшки були як маслом примазані. (Смеється). Коли то вже добре, мабуть, підогріли ми того турського шалтана, що він те й твердить, що листи до короля посила: «Та щоби не було,— каже,— сього Сагайдачного! Та щоб угомонили козаків!» А що ж з того? Напише, було, король до гетьмана: нащо так робить? Та й тільки! А коли дошкуляли їх бесурмени, так вони й нас благати. Він так умів себе показати, що й ляхи його шанували. Тоді й унія чорта зробила. Там-таки вибирають своїх онцихристів-архіреїв, щоб, бачите, ми їм голдували, а наш батько Сагайдачний призвав грецького патріарха та й посвятили собі митрополита. Тоді ляхи казали: «Оце бісів козак! Ти йому те, а він усе своє: із турком воювати не велять, а він те й зна, що землі їх плюндрує та руйнує; унію хочуть унести, а він усе її випихає та православну віру боронить!» От, панове, була година! І божа ласка нас не покидала: кому лихо, козакові усе добро. От коли так пожили ми на світі! Як умер наш батько, мовби на нас сарана налетіла, нема добра та й нема, усі терпимо.

П а в л о. І хіба таки меж нами не буде другого Сагайдачного?

И г н а т. Ні вже, поминайте його. Не такі козаки стали! Тепер уже таких послухачей нема, щоб доброго слухали. Аже ж скільки у нас уже гетьманів було: пропали через військові чвари!

П а в л о. Які через чвари, які через худий розум, а які через кривду свою. Що ж, як ізрадник — не терпітимеш!

И г н а т. Та були ізрадники... Вони були, а найбільш таких, що пропали через козацьке завзяття, мовляв, ні за віщо.

напились удовіль кровавого пива! Повірите — ні чоловіка не зосталося... Так хіба що молоді хлопці дівчат позоставляли, та й то... Погралися, та ік злидню! Які були християне у їх у полоні,— повипущали... Ще й грішми наділили, хто схотів в свою землю йти. А здобичі набрали стільки, що як повалили на чайки, так койякі не здержали... пурнули. І додому зо славою вернулись!

Тоді-то, як кажуть, тая слава по всьому світу мов гомоном віддалася. Як побачить татар або турок нашого брата, так так і обомліє: «Чубатий,— каже,— іде, лихо з собою несе». Тоді-то славна була та військова справа, що ні своїм, ні чужим себе у обиду не давала. Ей, горілки, хлопці! І ляшки були як маслом примазані. (Смеється). Коли то вже добре, мабуть, підогріли ми того турського шалтана, що він те й твердить, що листи до короля посила: «Та щоби не було,— каже,— сього Сагайдачного! Та щоб угомонили козаків!» А що ж з того? Напише, було, король до гетьмана: нащо так робить? Та й тільки! А коли дошкуляли їх бесурмени, так вони й нас благати. Він так умів себе показати, що й ляхи його шанували. Тоді й унія чорта зробила. Там-таки вибирають своїх онцихристів-архіреїв, щоб, бачите, ми їм голдували, а наш батько Сагайдачний призвав грецького патріарха та й посвятили собі митрополита. Тоді ляхи казали: «Оце бісів козак! Ти йому те, а він усе своє: із турком воювати не велять, а він те й зна, що землі їх плюндрує та руйнує; унію хочуть унести, а він усе її випихає та православну віру боронить!» От, панове, була година! І божа ласка нас не покидала: кому лихо, козакові усе добро. От коли так пожили ми на світі! Як умер наш батько, мовби на нас сарана налетіла, нема добра та й нема, усі терпимо.

П а в л о. І хіба таки меж нами не буде другого Сагайдачного?

И г н а т. Ні вже, поминайте його. Не такі козаки стали! Тепер уже таких послухачей нема, щоб доброго слухали. Аже ж скільки у нас уже гетьманів було: пропали через військові чвари!

П а в л о. Які через чвари, які через худий розум, а які через кривду свою. Що ж, як ізрадник — не терпітимеш!

И г н а т. Та були ізрадники... Вони були, а найбільш таких, що пропали через козацьке завзяття, мовляв, ні за віщо.

А н д р и й. Ні, се вже як хочеш, пане Ігнате: медведя не налігаєш, так і козака шкода нuzдати. Свій розум май і доброго собі дбай, а козацьку волю не руш! Так, панове братці!

М н о г и е г о л о с а. Так, так.

А н д р и й. От, бачите, і всі за мною!

П е т р о. Гей, пива! Аже ж і пан Ігнат що хіба каже? Були зрадники, і покарав їх Господь; були й добрі люди, та загинули ані за віщо! Усякове було! Хоч от і Трясило Тарас – яківський другака, адже ж пропав! Усе то не гарно,

що слухати не хочуть. І Павлюк би не закончив свого похода такечки, коли б його послушували пани козаки.

С т е п а н. Воно-то й се правда. І чого воно й так, що от кому так усе удасться, чи він до великого дуже ума дійде, чи вже так Господь то дасть. От, бач, ти ж сам кажеш, що при Сагайдачному нам життя було, і Сагайдачного усі наші любили і вороги боялися. Чом же воно не кожному так? От хоч і наш покійний, дай, Господи, йому царство небесне за його мученицьку смерть,— я кажу — Острияниця... Чим не козак! Що ж? Спершу йому бардзо трапилося, а навпісля... Божоньку мій! Аж згадувати страшно.

А н т и н. Ох, Острияниця, Острияниця... Степане наш добрий, милий! Царство йому небесне!

П а в л о. А як під ним вілжно було!

А н д р и й. А який був голінний!

О н и с и ф о р. А який був на війні хоробрий! Сам, бувало, уперед іде!

Н и ч и п и р. А який був щедрий! Ніколи так не пройдеться, щоб він не обдаровав нас.

М а к с и м. А як його шанували!

Г р и ц ь к о. А який був до своєї справи дотепний!

П е т р о. Та ще й справедливий! Загинув, сердяга, через свою щирю правду!

М н о г и е г о л о с а. Ох, Степане, Степане наш, наш батько рідний!

П е т р о. От і заплакали! Та я й сам лиха спинюся... Самі сльози котяться. (Отираєт слезы). Плачте, панове, плачте. Воно

А н д р и й. Ні, се вже як хочеш, пане Ігнате: медведя не налігаєш, так і козака шкода нuzдати. Свій розум май і доброго собі дбай, а козацьку волю не руш! Так, панове братці!

М н о г и е г о л о с а. Так, так.

А н д р и й. От, бачите, і всі за мною!

П е т р о. Гей, пива! Аже ж і пан Ігнат що хіба каже? Були зрадники, і покарав їх Господь; були й добрі люди, та загинули ані за віщо! Усякове було! Хоч от і Трясило Тарас – яківський другака, адже ж пропав! Усе то не гарно,

що слухати не хочуть. І Павлюк би не закончив свого похода такечки, коли б його послушували пани козаки.

С т е п а н. Воно-то й се правда. І чого воно й так, що от кому так усе удасться, чи він до великого дуже ума дійде, чи вже так Господь то дасть. От, бач, ти ж сам кажеш, що при Сагайдачному нам життя було, і Сагайдачного усі наші любили і вороги боялися. Чом же воно не кожному так? От хоч і наш покійний, дай, Господи, йому царство небесне за його мученицьку смерть,— я кажу — Острияниця... Чим не козак! Що ж? Спершу йому бардзо трапилося, а навпісля... Божоньку мій! Аж згадувати страшно.

А н т и н. Ох, Острияниця, Острияниця... Степане наш добрий, милий! Царство йому небесне!

П а в л о. А як під ним вілжно було!

А н д р и й. А який був голінний!

О н и с и ф о р. А який був на війні хоробрий! Сам, бувало, уперед іде!

Н и ч и п и р. А який був щедрий! Ніколи так не пройдеться, щоб він не обдаровав нас.

М а к с и м. А як його шанували!

Г р и ц ь к о. А який був до своєї справи дотепний!

П е т р о. Та ще й справедливий! Загинув, сердяга, через свою щирю правду!

М н о г и е г о л о с а. Ох, Степане, Степане наш, наш батько рідний!

П е т р о. От і заплакали! Та я й сам лиха спинюся... Самі сльози котяться. (Отираєт слезы). Плачте, панове, плачте. Воно

хоч і кажуть, що то баба, не козак, хто рюма, та ні. За такі сльози отой, що на небі живе, ласкав буде.

П а в л о. Ех, братці, вічна йому пам'ять! Хоча покійників і гріх турбувати, а ще грішніш такого, що за віру головою наложив, та що ж, нічого казати! Оплошав і він перед кінцем: і себе, і братів своїх у напасть завів.

П е т р о. Бодай тебе, Павло! Чи тобі не гріх такечки казати? Ти знаєш, що доброму усі здаються добрі. Він вчиняв своє: піднявсь, побив ляхів, у другий раз нагнав та задав їм зради; тут пан просить, обіщує, перед хрестом та святим Євангеллям присягнувсь, що не буде унії. А наш пан гетьман то й дума-гада, що вони, мовляв, ляхи, хоча й католики, а все ж таки у Бога Христа вірують; коли запрягнулись, так посоромляться... Розпустив своє козацтво та й поїхав. Поїхав же він не пити та гуляти, поїхав він Богові помолитися, Спасительові поклониться та божой матері молебень відправити. А тут... О Господи! Татари-бесурмени того не зроблять. Ні, треба його пам'ять чтити та шанувати та Бога за його душу молити, а казати так, брате, не подоба, великий гріх за се буде.

Н е с к о л ь к о г о л о с о в. Правда твоя, пане Петре, правда!

С т е п а н. Дай, Боже, йому царство небесне!

М и к и т а. Спаси його душу, Господи!

И г н а т. А ми вип'ємо за його душу!

Выкачивают бочонок и распивают.

С т е п а н. Царство йому небесне!

Г р и ц ь к о. Нехай се буде перед його душею!

М о с и й. Та щоб він за нас, грішних, Бога молив!

И г н а т. Він нехай у царстві за нас за всіх Бога молить, а ми його тут добром поминатимемо! Попи у церкві панахиною, а ми, козаки, у таборі піснюю. (Берет бандуру). Ану, лишень, пани братці, ту пісню, що на смерть його скомпонували.

М н о г и е г о л о с а. Ану-ну!

Песня

Поют хором. Игнат играет на бандуре.

Ой забили ляхи нашого гетьмана,

Нашого гетьмана, пана Стефана.

Орлику, сизий орлику, молодий Стефане;

хоч і кажуть, що то баба, не козак, хто рюма, та ні. За такі сльози отой, що на небі живе, ласкав буде.

П а в л о. Ех, братці, вічна йому пам'ять! Хоча покійників і гріх турбувати, а ще грішніш такого, що за віру головою наложив, та що ж, нічого казати! Оплошав і він перед кінцем: і себе, і братів своїх у напасть завів.

П е т р о. Бодай тебе, Павло! Чи тобі не гріх такечки казати? Ти знаєш, що доброму усі здаються добрі. Він вчиняв своє: піднявсь, побив ляхів, у другий раз нагнав та задав їм зради; тут пан просить, обіщує, перед хрестом та святим Євангеллям присягнувсь, що не буде унії. А наш пан гетьман то й дума-гада, що вони, мовляв, ляхи, хоча й католики, а все ж таки у Бога Христа вірують; коли запрягнулись, так посоромляться... Розпустив своє козацтво та й поїхав. Поїхав же він не пити та гуляти, поїхав він Богові помолитися, Спасительові поклониться та божой матері молебень відправити. А тут... О Господи! Татари-бесурмени того не зроблять. Ні, треба його пам'ять чтити та шанувати та Бога за його душу молити, а казати так, брате, не подоба, великий гріх за се буде.

Н е с к о л ь к о г о л о с о в. Правда твоя, пане Петре, правда!

С т е п а н. Дай, Боже, йому царство небесне!

М и к и т а. Спаси його душу, Господи!

И г н а т. А ми вип'ємо за його душу!

Выкачивают бочонок и распивают.

С т е п а н. Царство йому небесне!

Г р и ц ь к о. Нехай се буде перед його душею!

М о с и й. Та щоб він за нас, грішних, Бога молив!

И г н а т. Він нехай у царстві за нас за всіх Бога молить, а ми його тут добром поминатимемо! Попи у церкві панахиною, а ми, козаки, у таборі піснюю. (Берет бандуру). Ану, лишень, пани братці, ту пісню, що на смерть його скомпонували.

М н о г и е г о л о с а. Ану-ну!

Песня

Поют хором. Игнат играет на бандуре.

Ой забили ляхи нашого гетьмана,

Нашого гетьмана, пана Стефана.

Орлику, сизий орлику, молодий Стефане;